

ETO: 008-027.65

316.72

DOI: 10.19090/hk.2023.2.1-12

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

THOMKA Beáta

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Modern Irodalomtörténeti
és Irodalomelméleti Tanszék
Pécs, Magyarország
thomka.beata@gmail.com

SZEMLELETVÁLTOZÁSOK A MINOR KULTÚRÁK KUTATÁSÁBAN

Shifting approaches in the research on minor cultures

Promene u pristupu istraživanja manjinskih kultura

A 21. század első negyedének kutatásai olyan szempontokat vetnek fel, amelyek alkalmasak a kisebb közösségek irodalmi tevékenységének történeti értelmezésére, valamint jelenkori változásaik követésére is: „a regionális irodalomtörténetek révén újra polgárjogot nyernek a marginalizált vagy elnyomott csoportok irodalmi, maguk a régiók pedig kikerülnek a marginalizált pozícióból” (John Neubauer). A dolgozat a *minor kulturális fogékonyság* és a *regionális pluralizmus* kérdéseiben a szűkebb-tágabb régiókból, vagy kisebb európai kultúrák köréből származó teoretikusok javaslatait érinti. Nem véletlen, hogy olyan irodalmárok igyekeznek rávilágítani a kisebbségi pozíciók, a többnyelvű közegek és a hierarchikus szerkezetű, nemzetközpontú koncepciók összeférhetlenségére, akiket a tárgykör kutatása iránt saját tapasztalataik is érzékennyé tettek (Đurišin, Fried, Neubauer, Tihanov, Thomsen, Brajović, Juvan, Grčević, Kovač).

Kulcsszavak: irodalomközi közösségek, regionális pluralizmus, minor kulturális fogékonyság

A minor irodalmak helyzetük és történetük folytán Dionýz Đurišin fogalmával élve sajátos *irodalomközi közösségek* (lásd Đurišin 1987, 1988). A kisebbségi kultúrákat ez vonja a *transznacionális* vizsgálatok látókörébe. A *regionális komparatistika* szempontjai ugyancsak termékenyek e közösségek és a nemzeti irodalom, valamint a minor irodalom és más nyelvű környezete viszonyának kutatásában. Tihomir Brajović eredeti ötlettel és grafikai képzelettel,

egymásba hurkolódó, változó, rugalmas ellipszisekben látja a hierarchiát elvető regionális komparatiztika szerkezeti modelljét (Brajović 2011). A kiemelt pozíció, a fölé- és az alárendeltségi viszonyok helyett a nemzeti és a minor, a nemzeti és az európai irodalmak kapcsolatában is a kölcsönhatások fontosságát hangsúlyozza.

20–21. századi tapasztalataink alapján a magyar minor közegekben más-más hatások érvényesültek, és különféle regionális fogékonyságok, érintkezések bontakoztak ki. A környezeti, nyelvi, kulturális együttműködések tekintetében is másképpen alakultak a jugoszláviai, a csehszlovákiai és a romániai régiók irodalmi. Ezekben belül pedig az írói életművek, látásmódok, egyéni beállítottságok.

Két és fél évtizeddel ezelőtt a kolozsvári *Korunk* olvasóinak azt fejtegettem, hogy

Tolnai Ottó helyét a modern, posztmodern, poszt-posztmodern magyar költészet viszonylatában egy másféle magatartás, a regionális korlátok és korlátozottság elleni ösztönös és kimunkált szellemi stratégiája jelöli ki. A regionalitástudatot nem elnyomni kell, hanem elmélyíteni, és ezzel (az *Aufhebung* jegyében) meghaladni. S ahhoz sem fér kétség, hogy a formátumos alkotót a belső transzformációra való képesség védi meg a kis kulturális közösségekre jellemző megmerevedéstől, az önbecsülés és a kulturális önértékelés túlzásaitól. Tolnai költői alanyainak sokat hangoztatott provincializmusa új nyelvet teremt, és felhajtó erőként működik. S mintha ezt ma már sem kritikus, sem olvasó nem vitatná (Thomka 1988).

Tolnai írói kíváncsisága és képzőművészeti fogékonysága tágra nyitotta az ajtókat a kortárs művészeti folyamatok előtt. Az általa befogadott, írásait inspiráló alkotók, gondolkodók, képek, a kortárs jugoszláviai írók és festők nem csupán imaginációjára hatottak, hanem motívumai, hivatkozásai által a vele együttműködő nemzedékre, valamint a későbbiekre is.

Kolozsvári pályatársa, Bodor Ádám meggyőződése és magatartása alapvetően különbözik ettől a beállítottságtól. A hatások kérdését illetően semleges, nem örököse, nem folytatója más írók és irodalmak hagyományának, s kétli, hogy művei bármiféle folytatható szellemi alapot képeznének az utána következők számára. Szemléletmódja ellentétben áll azzal az igyekezettel is, ami választ keres a kérdésre, miben rejlenek az egy évszázada különféle körülmények között kibontakozó magyar irodalmi gyakorlatok sajátosságai. „Erdélyi magyar író van, külön erdélyi magyar irodalom nincs. Magyar irodalom egyetlenegy van, ez anyanyelven való gondolkodás és hűség kérdése” (Bodor 2021).

Ha további vajdasági, erdélyi, szlovákiai vagy a diaszpórában alkotók tapasztalataival folytatnánk a sort, nem Bodor „egyetlenegy magyar irodalom” tétele lenne megkérdőjelezve, inkább a különféle régiók fel nem tárt árnyalatait és az alapélmények különbözőzéseit vázolhatnánk fel mai látószögből. Bodor jellegzetes gondolkodása, közérzete és alkotói világa sem függetleníthető a meghatározó közegtől, melyben alapélményeit szerezte.

Nem döntés kérdése, inkább készíttetése, ez az alkotó autonómiájának és indíttatásainak az evidenciája. Életem alapélménye, érzelmeim, meghatározó kötődéseim helye Erdély volt, a börtönnel, személyes kapcsolataimmal, a Kárpátokkal, a síelésekkel egyetemben. Ettől később sem akartam, nem is tudtam volna megszabadulni. Én ennek a helynek köszönhetem, hogy egyáltalán író lettem (Bodor 2021).

Amikor már íróként egy kelet-európai modellben kezdtem gondolkodni, és a fikció térsége egy természetközeli helyre került, ennek a tájnak¹ az elemei éltek tovább. Közöttük tudtam otthonosan mozogni, és abban a társadalmilag, morálisan és kulturálisan periférikus közegben találtam meg alakjaimat (Bodor 2021).

A kérdező felvetésére („Aki valaha is élt a vasfüggöny mögött, az magában hordja egy életre ezt a tapasztalatot”), így válaszol:

Nem tudom. Azt hiszem, nem mindenki. Nem kizárt, mindez csak kevesek számára maradandóan meghatározó: Kelet-Európa közérzetéről, labilitásáról beszélek. Európának ez a fele, nem csak jelképesen, de fizikai valóságában is szögesdróttal, sorompóval lezárt területet jelentett a táj kellékeinek járulékos erkölcsi hozadékával, amelyek jobbára megszabják a kiosztott szerepek mozgásterét, uniformizálják a viselkedésformákat. Tulajdonképpen kissé fájó felismerés, hogy pont a szülőföld közelében érezhettem meg a peremvidéket, annak minden elesettségét (Bodor 2022).

Ez a létélmény egy általánosabb szinten teremt összefüggést a Bodor-művek és a rokon szellemiségű európai opusok között. A műfaji, poétikai és ontológiai vonatkozások abba a tág kontextusba ágyazódnak, amelyben háttérbe szorul a kérdés, hogy a Radnai-havasok, a szerb–magyar határsáv szikes pusztasága, žlobiska faluszéle, a lengyel–ukrán sáv csempészbódéi vagy éppen Szarajevó égő könyvtára jelképezi-e az elbeszélő prózában a kiszolgáltatottság színeit.

John Neubauerrel egyezően úgy látom, hogy a *regionális irodalomtörténetek*ben van lehetőség arra, hogy a nemzeti irodalomtörténetek által hagyományosan

¹ Utalás a Radnai-havasokra.

nem vizsgált sajátosságok is felszínre kerülhessenek. Minthogy ezek egybevető szempontokat igényelnek, a konkrét térség rokonítható műveinek, poétikáinak és hasonló törekvéseinek feltárása nélkül nem is elérhetők. A félmúltban és a jelenkorban ehhez szerb, horvát, szlovén, román vagy szlovák nyelvtudásra volt, van szükség, ahogyan a korábbi korokban a latin, később a német nyelvre és kultúrára. Közös kérdéseinkre ma több kutatási irányból érkeznek válaszok. Tájékozódási beállítottságunkon múlik, hogy mire figyelünk, mire alapozunk a komparatiztika múltbéli és mai felismeréseiből, továbbá a Közép-Európa-vagy az Osztrák–Magyar Monarchia-kutatásokból, illetve az Ex-Jugoszlávia kultúráközi viszonyainak újabb megközelítéseiből. A transzkulturális és transznacionális kutatások körében jelentős figyelem irányul éppen arra a tájéakra, melyhez történetileg magunk is tartozunk. Galin Tihanov például elméleti vonatkozásban a modern irodalmi gondolkodás egész alapvetését éppen Kelet- és Közép-Európához köti. Előttünk nem ismeretlen mindez, világviszonylatban viszont fontos szakmai emlékeztetés (Tihanov 2004a, 2004b).

A kisebbségi származás és a nyelvi minor kulturális pozíció döntően befolyásolja és alakította a múltban is a többnyelvű, kezdeményező jelentőségű kutatók nézeteit. Hugo Meltzl a 19. század végén az összehasonlító irodalom feladatairól értekezve írja, hogy a legfontosabb elv, hogy rendeltetése nem a nemzeti jelleg, a nemzeti sajátosság kétségbevonása, hanem értékének megbecsülése azáltal, hogy azt a másik nemzeti irodalom felé közvetíti. „Az összehasonlító módszer nélkül ma már nem lehet nemzeti irodalomtörténetet írni.” Így vélekedik a *szellemi világgözösségről* értekező Zolnai Béla 1923-ban (Zolnai 1923, 76). Eckhardt Sándor 1931-ben, ugyancsak Thienemann Tivadar pécsi folyóiratában, a *Minervában* ezt írja: Az irodalmi hatás kedvező előfeltétele, a kétnyelvűség ideálisan megvolt ezen a területen. Mindenkoron volt annyi magyar ember, ki nemzetiségi nyelven beszélt, mint nemzetiségi, ki magyarul beszélt (Eckhardt 1931, 98). Az I. Nemzetközi Irodalomtörténeti Kongresszuson ugyanezen évben elhangzott előadásában egyebek között a pesti egyetem nyomdájának privilégiumát is érinti, ami szláv és román nyomtatványok kiadására jogosította. A tekintélyes számú szlovák, szerb, rutén és román kiadvány „bizonyos fokig annak a latin–német–magyar kultúrának a bélyegét” hordta magán, mely a 19. század elején Budát és Pestet jellemezte.

A szlovén irodalom történetében egynyelvű és multilingvális korszakok különülnek el, írja Marko Juvan, mint ahogyan a magyar irodalom alakulását is ilyen szakaszok jellemezték. A középkor- és újkori latinitás után a térségi többnyelvűség Magyarországon más formákban, lényegében az első világháborúig

érvényesült. A közép-európai multilingvális kultúra is sokáig hatott, és eleven volt e közegben.

A többcélú és többnyelvű régebbi szlovén irodalomból a modern egynyelvű szlovén irodalomba való átmenet története megvilágíthatja a nemzeti és a globális dialektikus egymásrautaltságát. [...] Dev a latinizmus kozmopolita normatív ökológiájára ráépítette az akkor kibontakozó nemzeti irodalmi ökoszisztémát (Juvan 2018).

Közép-Európa történetében egyazon folyamatok játszódtak le, mert „régiónk nemzeti irodalmi kritikája [...] az egyenes vonalú, a 19. századra egynyelvűvé lett, »önelvű« irodalom megszervezését szorgalmazta”² (Fried 2017).

A magyar kisebbségek kultúrája ezzel ellentétben változatlanul többnyelvű rendszerben folytatta történetét. A 20. századi Magyarországról egynyelvűvé vált ennek minden hátrányos következményével együtt, melyek hatása szellemi, kulturális, kiadáspolitikai és a felfogásmód tekintetében mindmáig mérhető: látványosan elüt az európai beállítottságtól. Kérdésként vetem fel, hogy Fried István belátásaival összhangban, miért nem érvényesülnek ma is a valamikori értékes magyar, többnyelvű és regionális történeti tapasztalatok. Alapjaikon rugalmas irodalomfelfogás érvényesülne, ami háttérrel és kiindulópontot képezne a jelenkori viszonyok, törekvések, jelenségek értelmezéséhez. Van saját tradíciónk, soknyelvű közép-európai és balkáni vidékeink régi és mai helyzete termékeny tapasztalatokat kínál fel, melyek alapján akár a tág látókörű, két világháború közötti európai és magyar komparatisták nyomába juthatunk. Ha e nemzedék szellemi nyitottságától nem távolodott volna el a magyar irodalomszemlélet, ma nem a tapogatózás lenne a feladatunk. S nem feltétlenül a kisebbség perspektívájából kellene felvetni ezeket a nyilvánvaló kérdéseket.

A régi jugoszláviai komparatisták, valamint a korszak mai boszniai, szerb, horvát, szlovén kutatói fontos szempontokkal járulnak hozzá annak a problé-

² Fried ugyanitt írja: „A régebbi korok, időnként a maiaké is, sajátossága, hogy a latinul alkotó vagy a kétnyelvű (szlovák–magyar, szlovén–német stb.) szerzők (nemzeti) hovatartozása körül meglehetősen méltatlan viták kezdődtek, fő szempontként emelődött ki: az adott szerző születési helye, legalábbis az vált perdöntően fontossá. Egyáltalában: sem a kétnyelvűség, sem a kettős honosság nem úgy jelent meg, mint probléma, mint egy szerző több rendszerben való léte, még úgy sem, mint egy regionális jelenség, amely első megközelítésben a régió nyelvi, kulturális, mentalitásbeli stb. pluralitását képezi le. Viszont a több/soknyelvű városok kultúrájának és egy korszak (például a modernség áttöréséé) elemzése azt tudatosította, hogy a századforduló időszakában egy szerző több rendszerbe sorolhatóságát, a szülőhely, a működési terület, a nyelv, a tudat és az önazonosság »területei«-nek összejátszhatóságát a szerző életművének megformálódásakor.”

mának a megértéséhez, amit egyebek között a vajdasági magyar kisebbségi irodalom kultúráközi helyzete jelent. Ez irányítja a figyelmet a nyelvi hovatarozáson túlmutató összefüggésekre, a szűkebb, tágabb térségi vonatkozásokra, ami a közép-európai és balkáni kapcsolatokon túl európai léptékűek. Zvonko Kovač az egyes írói életművek és alkotások *többes hovatarozásáról* értekezik.

Az irodalmi szomszédság tipológiájában több megvalósulási módozatot különböztethetünk meg. Az első változat a belső szomszédság, amit fölérendelt viszony jellemez, függetlenül attól, hogy az uralkodó néphez tartozónak az ott élőkhez, vagy a többségi nemzetnek a kisebbségekhez való viszonyáról van-e szó. A másik változat két vagy több nép közvetlen, földrajzi (vagy regionális) szomszédsága, a harmadik pedig a történelmi közelséget illeti, ami a közös uralkodó alá vagy a többnemzetiségű államba tartozó népeket tömöríti. A szomszédság negyedik típusa a szoros nyelvi közelség és a konfesszionális különbség alapján kutatható. Az irodalomközi folyamatok elméletéhez hasonlóan más közvetítési utak alakulnak ki a rokon nyelvekkel, közös múlttal összekapcsolt kultúrák viszonyában, mint a különféle nyelveken és történelmen alapulók között, és másmilyenek azon közösségek kapcsolatában, melyeknek rokonságát sem fölérendeltségek, sem háborúk nem terhelték, illetve az évszázadokon át együttműködve, békében élők között (Kovač 2011).

Boris Postnikov az egy-nemzet-központú látásmód bírálója: a posztjugoszláv irodalomról beszélve távolságtartás szükséges a nemzeti kultúraszemlélet elszigetelő és egyeduralmi beállítottságával szemben, melyek az új posztkommunista államok igazolásának érdekében bontakoztak ki a kilencvenes évek folyamán (Postnikov 2012, 11). Dean Duda szerint pedig a jugoszláv irodalmak megközelítésének alapfogalmai ma a nemzetivel ellentétben valójában a helyi, az érintkezésben kibontakozó értékek lehetnek. Saját peremhelyzetük semlegesítésének tudata a regionális komparatiztika módszertani felfrissülését hozhatná magával, ami közvetlen hozzájárulás lenne a hagyományos komparatiztika fogalmi megújításához (Duda 2015).

Bertrand Westphal a *La Géocritique. Geocriticism: Real and Fictional Spaces* szerzője. A kulturális és irodalmi egymásra hatások és átszövődések diszciplínaközi kérdéseinek „geokritikusaként” írja: „Európa az elvesztett territórium és az (egyelőre még) meg nem történt reterritorializáció között helyezkedik el. Európa deterritorializált; vagyis a köztességbe ágyazott, ami a meggyengült valós és az imaginárius, vagy talán a holnap valóságát prefiguráló *imaginális* között terül el” (idézi Boldrini 2014, 523). Gondolkodásmódját és az idézett

mondatok metaforáit több mozzanat hozhatja közel hozzánk. Westphal egy helyen a többes szám felé hajló, decentrált, archipelágikus identitásokról beszél.

Óvakodom az „azonosság” kifejezéstől, és sokkal jobban szeretek identitásokról beszélni, amik a multifokalizációhoz húznak. A terület reprezentációjához hasonlóan az azonosság sem redukálható az egyes számra. Folyamatosan zajlanak a térségi átrendeződések, az identitások pedig a területekkel egy időben mozdulnak el, tehát mindkettőre a többes szám vonatkozik. Ezt nyilvánvalóvá tehetik a humán tudományok, legyenek akár földrajziak, akár irodalmiak. [...] A kultúrák az identitásokkal való érintkezés útján keletkeznek, és új ontológiai, tehát politikai térségeket hoznak létre, amiket egyes – olykor korlátolt politikusok – egyedi és szigorúan homogén területeknek tekintenek, határaikat pedig kőbe vésik. Ez nemcsak a hagyományos határ menti területeket érinti, hanem az új társadalmi és egyéb határokat is, amelyek drámai módon mind több és több átlóval tagolják az országokat. E látható-láthatatlan vonalakat, új térképeket készséggel materializálja a kortárs művészet és irodalom [...], és éppen ezekről próbáltam legutóbbi, *A mediterrán ketrec (La cage des méridiens*, 2016) című esszémben számot adni (Westphal 2017, 11–12).³

Az azonosság szokványos fogalmától idegenkedik, elveti a meglévő határkijelöléseket, mert a földrajzi határvonalaktól veszélyesebbnek érzi a nemi, faji, világnézeti alapon meghúzott elválasztó vonalakat. Más elképzelése van a kontinens sokféle, soknyelvű kultúrájának megközelítéséről, mint a nyelvet a nemzettel azonosító, a nemzetet az országhatárok által kijelölt keretek közé szorító szemléletmódnak. Saját dolgainkban éppen ilyen mozdíthatatlannak tűnő felfogásokba ütközünk, holott a régióban több nagy hatású térkép-átrajzoláson vagyunk túl. Mintha mindez érintetlenül hagyta volna az irodalom, nemzet, ország fogalmak egymással fedésbe hozott kategóriáit. Közép-Európában e nézet 19. századi létrejötté idején sem volt hiteles, azóta még kevésbé az.

Mads Rosendahl Thomsen dán kutató *Mapping World Literature: International Canonization and Transnational Literatures* című munkájában a világ irodalmait egyetlen rendszer részének tekinti, aminek középpontjában az egyes művek és szerzők állnak. Tehát nem a különféle irodalmi alrendszerek, mint amilyenek a nemzeti és etnikai irodalmi korpuszok. A rendszer folyamatos mozgásban van, mert a szerzők elismerése hosszadalmas folyamat: egyesek tekintélyt szerezve bekerülnek, mások kikerülnek a kánonból. A bonyolult folyamatok

³ A fordítás az enyém – T. B.

között, melyek adott pillanatban a világirodalom összképét és feltérképezését eredményezik, nincs összhang. Különbféle megközelítések, értelmezésmódok és befolyások hatnak mindkét vonatkozásban, a nemzeti viszonylatban kanonizált műveknek pedig gyakran semmiféle nemzetközi hatása nincs (Thomsen 2008, 56). A világirodalom a helyi és a globális kölcsönhatásaiban keletkezik, ezért központi fontosságú nemzetek fölötti perspektívája.

Ez is fontos szempont, ami értelmezheti a jelenséget, hogyan válhat adott pillanatban ismertebbé a nemzetközi porondon egy fiatal vajdasági magyar vagy kezdő boszniai, első könyves albán, szerb, román író, mint ezen irodalmak valamelyik nemzeti klasszikusa.

A különféle regionális magyar irodalmak vonatkozásában ugyancsak figyelmet érdemelhet Luciana Boldrini elképzelése:

a komparatív megközelítés elősegítheti az „angolon” belüli pluralitás és különbség tudatosítását, ezáltal támogatja, nem pedig tovább gyengíti az irodalom kulturális kifejezésmódként való megértését, illetve a (nemzeti, etnikai, faji, közösségi, egyéni) identitást meghatározó és/vagy felfedező irodalom megértését (Boldrini 2014, 526).

Egyetlen nyelv irodalmán belül is nagy a változatosság. Az egymástól több határral elválasztott minor magyar közösségek nem csupán dialektusaikban, szokásaikban, hanem az irodalmi produkcióikon érzékelhető külső hatások tekintetében is különböznek. Thomsen nyomán alkotókként, műről műre lehetne interpretálni az egyedi kötődéseket, az importált kulturális sajátosságokat. Az egyes minor, magyar és nem magyar irodalmak s a bennük érvényesülő hatások a regionális pluralizmus kimeríthetetlen tárházai.

John Neubauer megállapítása, hogy „a nemzeti irodalomtörténetek mind a mai napig hajlamosak arra, hogy figyelmen kívül hagyják azokat az irodalmi műveket, melyek nem az ország hivatalos nyelvén íródtak” (Neubauer 2014, 538), érvényes az Ex-Jugoszlávia, a jugoszláv utódállamok és Magyarország irodalomtörténet-írására is. Az irodalmi kreáció a zenétől, képzőművészettől eltérően nyelvhez kötött, s ez érvényben marad a művek nemzeti besorolását illetően mindaddig, amíg nem módosul a nyelv és a nemzet, drámaibb módon pedig a nyelv és az állam azonosítási logikája. A történeti és politikai meghatározottságoktól függetlenül irodalomszemlélet és a *hiteles szakmai beállítottság* azonban bővíthet, ha mindazon *egyedi kötődéseket és a megszólalás nyelvétől* eltérő tradíciókat is tekintetbe vennénk, amelyekkel például Danilo Kiš a szerb irodalmat, Terézia Mora a németet, Aleksandar Hemon az amerikai, Milan Kundera és sok jeles algériai, marokkói alkotó a franciát gazdagította.

A szellemi, izlésbeli, kulturális és művészeti hozadékok a nyelvet meghaladó, egyetemesebb összefüggések. Ennek kiváló példája Jörg Schulte könyve (2014), aki Iszaak Babel, Bruno Schulz és Danilo Kiš műveinek olyan összefüggéseit tárgyalja, amelyekhez az alkotót s a művek nyelvét a nemzetfogalom alá rendelő irodalmárok nem juthatnak el.

Fried István idézett tanulmányában a művek nemzeti irodalmi meghatározottságának szűkítő jellegével szemben azért hangsúlyozza a különféle nemzetek közti együttesek összefüggéseinek fontosságát, mert „a művek sugallta transznacionalitásban derül fény arra, ami sokféleségében összeköti és/vagy elválasztja előzményeitől, kortársaitól” (Fried 2017).

Neubauer a helyspecifikus irodalomtörténetek létrehozását támogatja, amik „azzal egészíthetik ki a nemzeti, európai és globális megközelítéseket, hogy elkerülik az egynyelvűségben és a túlságosan optimalista globalizációban rejlő csapdákat” (Neubauer 2014, 539). E tekintetben nem a több évtizeddel ezelőtt írott, külön vajdasági irodalomtörténet lenne a modell, minthogy vezérelve a nemzeti irodalomtól való indokolatlan, földrajzi és történeti függetlenítésen alapult. A nyelvközpontú szemlélet ugyanis a fentiek értelmében kiegészítést igényel mindazon kölcsönhatásokat illetően, amiknek a szerb, horvát, szlovén, szlovák, román és más környezetekben a magyar alkotó folyamatok ki voltak téve. Mindezek tekintetbevételével rajzolódhatnak ki az egyes régiók sajátosságai a magyar, illetve a más-más régiók összképén belül.

Azade Seyhan *Writing Outside the Nation* című könyvének egyik fontos gondolata szerint a történelmi események hatására bekövetkezett nagyarányú helycserék, mozgások általános korélménnyé tették a stabil közösségi hovatartozás-tudat hiányát. A szóródások, a különféle szórványok keletkezése új földrajzi képleteket eredményezett, amelyek megkérdőjelezik a nemzeti alapú határfelosztásokat. Ennek alapján jut a következtetésre, hogy a 20–21. század lényegi jellemzője a nyelvek és a kultúrák között, a közteségben élők és alkotók irodalma. A transznacionális irodalom a nemzeti kánontól függetlenül létező sajátos írásmód, azon alkotók irodalma, akiknek értő közönségét részben éppen olyan egyedek és közösségek alkotják, akik maguk is azonos helyzetben egzisztálnak: a minor kultúrák, a kisebbségi irodalmak, a migráns közösségek tagjai és leszármazottai. E kis közösségekben külön jelentősége van a személyes és a közösségi emlékezet fenntartásának, amit alkotóik már nem feltétlenül képesek anyanyelvükön továbbadni. Egy kétfelé ágazó modell keletkezik, aminek egyik ága visszahajlik a közös történethez és az örökölt szellemi hagyományhoz, a másik pedig mindezt beilleszti az új nyelvbe és hozzáférhetővé teszi a befogadó kultúra irodalmi közönsége számára. Mintha visszaérkeztünk volna

Hugo Meltzl belátásához, amit a másik nemzeti irodalom felé közvetítés szakmai feladatáról mondott. Ez bővül a tényleges írói tevékenységgel, az imagináció, a fikció eszközeivel, aminek működéséből lehetetlen kiiktatni a különféle forrásokból eredő indítatásokat és kulturális impulzusokat.⁴

Irodalom

- Bodor Ádám. 2021. *Az értelmezés útvesztői: Tizenöt beszélgetés*. Budapest: Magvető.
- Bodor Ádám. 2022. Az interjú készítette Víg Emese. <https://transtex.ro/kultura/2022/06/28/bodor-adam-nem-szeretem-a-magasztos-erdely-kepet-nekem-meg-tamasi-erdelye-is-tulzottan-idealizalt-1> (2022. máj. 5.)

⁴ További, jelen írásomban nem hivatkozott minoritáskutatással kapcsolatos irodalom:

Cornis-Pope, Marcel – Neubauer, John (eds.). 2004–2010. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th centuries*. 1–4. Amsterdam: Benjamins.

Grčević, Franjo. 1988. Civilizacijski poticaji za književno-znanstvenu paradigmatu. In Ernest Fišer, Franjo Grčević (eds.), *Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 5–9. Varaždin: Gesta.

Fried István. 2012. *Bevezetés az összehasonlító irodalomtudományba*. Budapest: Lucidus.

Fried István. 2016. Weltliteratur, World Literature – változó fogalmak. *Helikon* (3): 485–496.

Guševa, Jasmina Mojsieva. 2011. Regionalna komparatistika – situacija i perspektive. *Sarajevske sveske* (31–32). (<http://www.sveske.ba/bs/broj/3233>) (2022. szept. 15.)

Kovač, Zvonko. 1988. Suodnosi „prisporobljene” povijesti jugoslavenskih književnosti. In Ernest Fišer, Franjo Grčević (eds.), *Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 43–51. Varaždin: Gesta.

Latković, Ivana. 2019. Prema globalnosti regionalne (književne) komparatistike. In Adrijana Marčetić, Bojana Stojanović Pantović, Vladimir Zorić, Dunja Dušanić (eds.), *Jugoslovenska književnost: prošlost, sadašnjost i budućnost jednog spornog pojma. Yugoslav Literature: the Past, Present and Future of a Contested Notion*. 243–270. Beograd: Čigoja.

Sarajevske sveske. Interkulturno-poredbeno izučavanje književnosti. 2011 (32–33). (<http://www.sveske.ba/bs/broj/3233>) (2022. szept. 15.)

Thomka Beáta. 1998. Tolnai '68, '92, '98. *Korunk*. Harmadik folyam IX/11. (11): 74–77.

Thomka Beáta. 2020. Kapsolattörténet, kulturális átszövődések, transznacionális kutatások. *Hungarológiai Közlemények* 21 (2): 1–10.

Tihanov, Galin. 2004a. The birth of modern literary theory in East-Central Europe. In Cornis-Pope – Neubauer (eds.) 1.

Tihanov, Galin. 2004b. Why did modern literary theory originate in Central and Eastern Europe? (And Why Is It Now Dead?) *Common Knowledge*. (The Disregardable „Second World”: Essays on the Inconstancy of the West.) 10 (1): 61–81. Duke UP.

Zorić, Vladimir. 2014. The Mirror and the Mao: Central Europe in the Late Prose of Danilo Kiš. *UDK* 46 (153): 505–524.

- Boldrini, Lucia. 2014. Összehasonlító irodalomtudomány a 21. században Európából és az Egyesült Királyságból nézve. Ford. Bús Natália. *Helikon* (4): 526.
- Brajović, Tihomir. 2011. Južnoslovenska komparatistika: luksuz ili naučna potreba? *Sarajevske sveske* (32–33): 93–104.
- Duda, Dean. 2015. „Intervju s profesorom Deanom Dudom“. *Studentski časopis za književnost, književnu i kulturalnu teoriju* 18 (12): 133–147.
- Đurišin, Dionýz. 1987. A nemzetközi irodalmi folyamat ellentmondásosságának kérdése. In *A komparatistika kézikönyve: Bevezetés az összehasonlító irodalomtudományba*, szerk. Fried István. 53–74. Szeged: József Attila Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke.
- Đurišin, Dionýz. 1988. Posebne interliterarne zajednice. In Ernest Fišer, Franjo Grčević (eds.), *Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti*. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 24–28. Varaždin: Gesta.
- Eckhardt Sándor. 1931. Az összehasonlító irodalomtörténet Középeurópában. *Minerva* 10 (5–10): 89–105.
- Fried István. 2017. A transznacionális irodalomszemlélet dilemmái: Kertész Imre egy önértelmezésének nyomában. *Irodalmi Szemle* 60 (11): 24–47. Közös dolgaink. (<http://kozos-dolgaink.hu/transznacionalis-irodalomszemlelet-dilemmai>)
- Fusillo, Massimo – Le Juez, Brigitte. 2017. Désire et appartenance: un entretien avec Bertrand Westphal. *Between* 7 (13): 1–12.
- Juvan, Marko. 2018. Monolingualism and multilingualism of literary systems. In *Literarische Mehrsprachigkeit in Österreich und Slowenien / Literarna večjezičnost v Avstriji in Sloveniji* (26–27). April 2018. Universität Graz.
- Kovač, Zvonko. 2011. Slavistika vs regionalna književna komparatistika. *Sarajevske sveske* (32–33): 77–92. (<http://www.sveske.ba/bs/broj/3233>)
- Neubauer, John. 2014. A globalizáció otthon és a szomszédoknál kezdődik: Megjegyzések a *Közép-kelet-európai irodalmi kultúrák története* című munkához. Ford. Sári B. László. *Helikon* (4): 528–540.
- Postnikov, Boris. 2012. *Postjugoslavenska književnost?* Zagreb: Sandorf.
- Schulte, Jörg. 2004. *Eine Poetik der Offenbarung: Isak Babel', Bruno Schulz, Danilo Kiš*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Seyhan, Azade. 2001. *Writing Outside the Nation*. Princenceton: Princenton UP.
- Thomsen, Mads Rosendahl. 2008. *Mapping World Literature: International Canonization and Transnational Literatures*. Continuum, London, New York.
- Zolnai Béla. 1923. Az összehasonlító irodalomtörténet mai állásáról. *Minerva* 2 (1–5): 70–84.

SHIFTING APPROACHES IN THE RESEARCH ON MINOR CULTURES

Research in the 21st century has brought approaches that are appropriate for the historical interpretation of literary activities of minority communities, as well as for tracking down the current changes: “Thanks to regional histories of literature, marginalized or oppressed groups, and their works of literature gain franchise, while regions themselves get out of their marginalized position” (John Neubauer). Regarding the questions of minority cultural sensibility and regional pluralism, the paper deals with suggestions of theorists from our closer or broader region, or the ones coming from smaller European cultures. It is no coincidence that the incompatibility of minority positions, multilingual media and hierarchical, nation-centred concepts is highlighted by literary scholars whose own experiences have made them sensitive to the research of the subject (Đurišin, Fried, Neubauer, Tihanov, Thomsen, Brajović, Juvan, Grčević, Kovač).

Keywords: communities between literary spaces, regional pluralism, minor cultural sensibility

PROMENE U PRISTUPU ISTRAŽIVANJA MANJINSKIH KULTURA

Istraživanja tokom prve dve i po decenije 21. veka akcenat stavljaju na pristupe koji su pogodni za istorijsko tumačenje književnog stvaralaštva manjinskih zajednica, ali i za praćenje savremenih tendencija u ovoj oblasti: „posredstvom regionalnih istorija književnosti ponovo do izražaja dolaze književnosti marginalizovanih ili potisnutih grupa, a sami regioni izlaze iz marginalizovanog položaja” (Džon Nojbauer). Po pitanju *manjinske kulturalne prijemčivosti* i *regionalnog pluralizma* rad se osvrće na stavove teoretičara koji u užem ili širem smislu potiču iz našeg regiona, odnosno iz krugova manjih evropskih kultura. Nije slučajnost što se manjinskim položajem, višejezičnim zajednicama i neskladnim odnosom hierarhijski strukturisanih, nacionalno orijentisanih koncepcija bave upravo književnici, koji imaju lična iskustva u vezi sa tim temama, te imaju poseban afinitet prema toj problematici (Đurišin, Frid, Nojbauer, Tihanov, Tomsen, Brajović, Juvan, Grčević, Kovač).

Ključne reči: međuknjiževne zajednice, regionalni pluralizam, manjinska kulturalna prijemčivost